

ka päättyessä (s. 478) ei ole mitään vihjettä *sydäristä*. Aakkosissa ensimmäisenä tuleva *sydari*-variantti on kuitenkin hyvin harvinainen.

Alvren kirjan yhtenä hyvin kiinnostavana juonteena pidän eräiden ns. riskisanojen yhteydessä esitettyjä erikoismerkityksiä, jotka osaltaan valottavat suomen ja viron välistä merkityseroa. Esimerkiksi *kirja*-sanan merkityseron kannalta kiinnostava on sanonta *kirjat kunnossa* 'paperit kunnossa' (*paberid korras*). Toinen esimerkki: suomen *muistaa*-verbin etymologinen vastine on viron *mõista*, jonka merkitys on 'ymmärtää'; tältä kannalta on mielenkiintoista, että Kalevalan säe »kyllä mä siihen mutkan muistan, / mutkan muistan, keinon keksin» kuuluu viroksi »küll ma selleks konksu mõtlen, / konksu mõtlen, nõksu leian», jossa *muistaminen* siis on käännetty 'ajatteluksi'; ajattelu on silloittanut merkityseroa muistamisen ja ymmärtämisen välillä.

Alvren kirja on suureksi osaksi aineiston aakkosellista luettelointia, mutta antoisaa luettavaa sisältää tiivis ja monia olennaisia seikkoja esiin tuova johdantopaketti (s. 8–14). Tämänkin jakson puutteena pidän slangin väkinäistä ottamista mukaan; esimerkiksi sivulla 14 mainituista lukusanoista *kymäläinen* ei nykysuomessa ole erityisen

yleinen kymmenen nimitys, kuten ei myöskään sen parina mainittu *kypänen*; edelleen 'satasten' merkityksessä mainittua *satsukkaa* en pitäisi mainitsemisen arvoisena.

Alvren kirja on ensisijaisesti suunnattu virolaiselle lukijakunnalle. Kirja voi kuitenkin olla hyvinkin hyödyllinen myös suomalaiselle siinä tilanteessa, että tämä tahtoo selvittää tietyn suomenkielisen vakiintuneen sanonnan korrektein vironkielisen vastineen; esimerkiksi *seinäruusu* on viroksi *miüirilill* (»muurikukka»; tällaisia yhdyssanoja ei kaikista sanakirjoista löydä), ja sanontaa *lain käsivarsi on pitkä* vastaa viron *seadusesilm näeb kaugele*. Pieni valikoima sanontoja käänösvastatineineen: *huitoo kuin heikkopäinen* kuuluu viroksi *vehib kui hull veskis*; *lyödä hynttyyt yhteen on leivad ühte kappi panna*; *ottaa pienet nokkaunet on väikest uinakut teha* tai *tunnikese tukkuda*; *lyödä ällikällä on pahviks lüüa*.

Tällaisia idiomattisia ilmauksia ei suinkaan aina löydä sanakirjoista, ja siten Alvren aihe, vakiintuneiden ilmausten käänösvastatineiden kartoittaminen, on erittäin kiintoisa ja hyödyllinen.

KLAUS LAALO

Sähköposti: *Klaus.Laalo@Helsinki.Fi*
skklla@uta.fi

MITEN KIELI MUUTTUU?

William Labov Principles of linguistic change. Volume I: Internal factors. Language in Society 20. Blackwell, Oxford 1994. XIX + 641 s. ISBN 0-631-17913-5.

Sosiolingvistiikan grand old man, Pennsylvanian yliopiston lingvistiikan professori William Labov on ryhtynyt julkaisemaan kolmiosaiseksi kaavailtua suurteosta otsikolla *Principles of linguistic change*. Tässä esiteltävä ensimmäinen osa käsittelee kielensisäisten tekijöiden vaikutusta kielen

muuttumiseen, erityisesti äänne- ja sanamuutoksiin. Toisen osan aiheeksi on annettu sosiaalisen tekijän (innovaattorien sosiaalinen asema, sukupuolen vaikutus, muutosten sosiaalinen motivaatio jne.), kolmannen kognitiiviset (ymmärrettävyys, kieliopillistuminen jne.).

Lukuisien yksityiskohtaisesti käsiteltyjen esimerkkitapausten perusteella Labov pyrkii porautumaan historiallisen kielitieteen perusperiaatteisiin, ennen kaikkea niissä ilmeneviin paradokseihin. Näistä ensimmäisenä nousee esiin historiallinen paradoksi: jos kerran historiallisen kielentutkimuksen tehtävänä on selittää menneisyyden ja nykyisyyden erot, tämä implikoi, että menneisyys oli erilainen kuin nykyisyys — mutta miten voidaan sitten nykyisyyden perusteella päätellä mitään menneisyydestä? Kielitieteessä kuten luonnontieteissäkin menestyksekkäästi sovellettu uniformitarismin periaate — menneisyydessä pätevät samat lait kuin nykyisyydessäkin — on historiallisen paradoksin seuraus, ei sen ratkaisu, ja periaatteessa on etenkin sosiolingvistiksessä katsannossa mahdollista, että entisaikojen kielimuodot muuttuivat toisenlaisten periaatteiden mukaan kuin myöhemmät. Ratkaisematta on edelleen myös nuogrammatiikan kritiikin esille nostama kysymys äänne muutosten perusluonteesta. Ovatko ne mekaanisia vai funktionaalisia, kaikkia esiintymiä koskevia vai merkityksestä riippuvaisia? Onko äänne muutos liian nopea vai liian hidas reaaliajassa havaittavaksi? Etenevätkö muutokset leksikaalisena diffusiona vai koko äännejärjestelmän kerta kaikkisena heilahduksena?

Äännehistoriassa, alueella jossa kielen tutkimus on saavuttanut monia ihailtavia tuloksia, jotkut kiusalliset paradoksit koskettavat keskeisimpiäkin kysymyksiä. Monet vokaalihistorian esimerkit näyttäisivät uhmaavan Garden periaatetta foneemisulaumien peruuttamattomuudesta. Jos esimerkiksi 1500-luvun englannissa (kuten irlanninenglannissa nykyäänkin) *meat* ääntyi samoin kuin *mate* ja eri lailla kuin *meet*, miten on voitu päästä nykyiseen tilanteeseen, jossa *meat*-tyypin vartalot taas ovat liittyneet *meet*-tyyppiin? Konkreettisia esimerkkejä ja lukuisia havainnollistavia dia-

grammeja tarjoaa vokaaliston ketjumuutosten yleisiä lainalaisuuksia käsittelevä luku, jossa eräitä etenkin germaanisten kielten vokaalihistorian paradokseja ratkotaan käyttelemällä piirrettä [\pm periferaalinen] (= vokaaliavaruuden reunalla tai keskemmällä sijaitseva): nousevat ja laskevat vokaalifoneemit eivät välttämättä kohtaakaan, koska ne voivat »ohittaa» toisensa.

Kiintoisaa on, että Pohjois-Amerikan ja Englannin eri kaupunkimurteiden vokaali-järjestelmät ovat edelleen voimakkaasti muuttumassa ja eriytymässä. Anglisti voisi siis todeta, että englannin kielen historian varhemmista vaiheista tunnetut vokaalisto-pyörytykset tavallaan jatkuvat yhä. Niiden taas, jotka nykyään pelkäävät suomen kielen monimuotoisuuden puolesta, on hyvä huomata, ettei kansallisen ja kansainvälisen viestinnän tulva näköjään kykene ainakaan joka suhteessa tasoittamaan edes joukkoviestinnän kansainvälisen ykköskielen murteita.

Äännehistorian kysymysten periaatteellisen pohdinnan tueksi ellei suorastaan ratkaisuksi Labov tarjoaa moderneja menetelmiä: nauhoitus- ja puheenanalyysitekniikkaa, erityisesti näennäisaikamenetelmää tukevaa tilastointia ja tietokoneavusteista laskentaa sekä keruuaineiston tarkan akustisen analyysin yhdistämistä kielenpuhujille tehtäviin kekseliäisiin tunnistuskokeisiin ja kuullun (väärin)ymmärtämisestä kertyvään dataan. Tutkimusmetodeja tarkentamalla ja hiomalla saavutetaan kiihdyttäviä tuloksia. Periferaalisuuspiirteen ohella toinen kiintoisa löytö, jolla vokaalihistorian paradokseja selvitetään, on »lähes-sulauma» (near-merger): tuottaminen ja havaitseminen eivät aina ole symmetriassa, vaan puhujat näyttävät toisinaan systemaattisesti tuottavan hienon hienoja, akustisesti mitattavia eroja, joita eivät kuitenkaan kykene havaitsemaan. Tätä kysymystä käsitellessään Labov piirtää samalla terävän kuvan siitä,

▷

miten vaikeaa tiedeyhteisön on hyväksyä valtavirtateorioihin sopimattomia empiirisiä tosiseikkoja.

Kysymykseen äänne muutosten perimmäisestä luonteesta ei helppoa ratkaisua löydy. Käsiteltyään sekä nuorgrammaattisen selityspeiteen (»foneemit muuttuvat») että leksikaalisen diffuusion (»sanat muuttuvat») puolesta esitettyjä argumentteja Labov päätyy arvelemaan, että säännöllisen ja leksikaalisen äänne muutoksen kesken vallitsisi komplementaarinen distributio. Näin esimerkiksi vokaalien artikulaatiopaikan siirtyminen ja likvidojen vokaaliutumisen olisi tyypillisesti säännöllinen äänne muutos, segmenttien lyheneminen ja piteneminen tai likvidojen ja klusiilien metateesit taas leviäisivät leksikaalisena diffuusiona. Säännöllisiä olisivat etenkin alkavat ja alemmista sosiaaliryhmistä lähtevät (»change from below») äänne muutokset, leksikaalista diffuusiota taas olisi etenkin loppuvaiheissaan olevassa, leksikaalisten ja kieliopillisten tekijöiden eriyttämässä kielenmuutoksessa sekä ylemmistä sosiaaliryhmistä lähtevässä (»change from above») muutoksessa.

Kenties innostavinta luettavaa on kirjan viimeinen osa, jossa pureudutaan kysymykseen äänne muutoksen funktionaalisuudesta. Naiivin analyysin valossa äänne muutokset näyttävät »nuorgrammaattisen» mekanisilta: ne eivät edistä vaan jopa haittaavat informaation välittymistä ja säilymistä. Kirkasotsaisen yksinkertaiset funktionaali-

set selitykset siis eivät toimi. Pitemmällä tähtäimellä kielijärjestelmä kuitenkin säilyttää toimintakykynsä, sillä sen muutoksia säätelevät monimutkaiset, oppimismekanismiin liittyvät tekijät, joihin jossakin määrin päästään käsiksi tilastollisten todennäköisyyslaskelmien avulla (»the extraordinary sensitivity of human beings to frequency»).

Pohjimmiltaan kysymys on siitä, että kieli on sosiaalinen ja yhteisön vuorovaikutuksessa muovautuva ilmiö, ei niinkään yksilön omien valintojen tulosta. Niinpä sen todellisimpaan olemukseen ei labovilaisessa katsannossa pääse käsiksi nerokkaillaan nojatuolilingvivistisillä abstraktioilla, vaan lingvistin on jalkauduttava mahdollisimman lähelle kielenkäytön todellisuutta. Labovin teosta voi lukea myös ylistyslauluna empirialle, painavana ja kuitenkin lennokkaana osoituksena siitä, että esimerkitapausten, tilastojen, diagrammien ja aineistoanalyysien vyörytyksen ei todellakaan tarvitse olla naiivia tai banaalia. Ei tarvinnut erikseen sanoa, että kirja on äärimmäisen suositeltavaa lukemista jokaiselle kielen muutoksesta ja variaatiosta kiinnostuneelle.

JOHANNA LAAKSO

Suomalais-ugrilainen laitos,

PL 25 (Franzéninkatu 13),

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *Johanna.Laakso@Helsinki.Fi*